

УДК 657.471.12

Труфен А.О.

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ

© *Труфен А.О.*

У статті визначаються проблеми ефективності освітньої діяльності та основні напрямки її підвищення. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення організації освітньої діяльності та шляхи поліпшення фінансування цієї галузі.

Ключові слова: освіта, ефективність, продуктивність.

The problems of efficiency of educational activity and basic directions of its increase are determined in the article. Suggestions in relation to perfection of organization of educational activity and ways of improvement of financing of this industry are developed.

Key words: education, efficiency, productivity.

В статье определяются проблемы эффективности образовательной деятельности и основных направлений ее увеличения. Разработаны предложения относительно совершенствования организации образовательной деятельности и путей усовершенствования финансирования этой отрасли.

Ключевые слова: образование, эффективность, производительность.

На сучасному етапі основна частка загальнодержавних витрат має соціальну спрямованість, що свідчить про виняткову роль соціальної функції держави. Бюджетні видатки є одним із важливих чинників, які визначають рівень життя населення України. В Україні діяльність держави в освіті має надзвичайно важливе значення для життя суспільства. Це зумовлено як недостатнім рівнем доходів переважної більшості населення при переході до ринкової економіки.

Проблемами фінансування даної галузі переймаються багато вчених. До них належать Д.Богиня, Г.Куліков, А.Колот, І.Каленюк, Р.Яковлев, О.Герасименко, Даневич О.С., Р.Джога, Дука Б., Ковтун С., Колесникова С., С.Свірко, Юрій С.І., які займалися питаннями управління бюджетними коштами, удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів, державного фінансування вищої освіти, оптимізації структури галузі освіти.

Метою даної статті – здійснити аналіз бюджетного фінансування освіти та сформулювати шляхи поліпшення фінансування

цієї галузі.

Аналіз виконання Державного бюджету України протягом останніх років у сфері освіти показав, що збереглася позитивна динаміка зростання абсолютних обсягів фінансування галузі.

В умовах зростання ролі освіти в суспільстві та становлення інформаційної цивілізації особливої актуальності набула проблема ефективності освітньої діяльності. Визначенню можливих напрямів підвищення ефективності освіти має передувати з'ясування змісту основних категорій, необхідних для її обчислення. Оцінювати ефективність, раціональність витрат на освіту потрібно на підставі таких критеріїв, як економність, продуктивність та результативність.

Економність характеризує затратну, ресурсну сторону ефективності. За цим критерієм витрати мають бути мінімальними. *Продуктивність* визначається як співвідношення обсягів послуг з величиною затрат на їх надання. *Результативність* свідчить про відповідність затрат і досягнутих результатів конкретним цілям. Якщо при оцінці продуктивності увага концентрується на окупності витрат, то при аналізі результативності - на мірі адекватності одержаних результатів певним потребам суспільства.

Економність, продуктивність і результативність є, по суті, різними аспектами ефективності, між якими виникають суперечності. Наприклад, продуктивність може зростати за рахунок великого обсягу освітньої діяльності, тоді як з погляду результативності доцільно було б його обмежити.

За різкого скорочення державного фінансування сфери освіти більшість навчальних закладів змушені перейти на самозабезпечення. Підвищення ефективності їх діяльності передбачатиме різні заходи залежно від того, які критерії будуть взяті за основу.

Якщо мета освітніх закладів полягатиме в простому зниженні витрат, то вони вдаватимуться до зменшення заробітної плати викладачів, оскільки це найвагоміша затратна стаття освіти. У такому разі вагомим виявиться лише кількісний результат - зменшення витрат незалежно від випуску.

Якщо ж навчальні заклади дбатимуть про підвищення продуктивності освітньої діяльності, то вони оберуть інший шлях. Приміром, ті з них, що знаходяться на бюджетному фінансуванні, можуть знизити на 20% затрати на одного студента, якщо збільшать їх чисельність удвічі. Але таке зростання продуктивності не

обов'язково означатиме підвищення результативності. Адже, якщо збільшення випуску спеціалістів даного профілю відповідає потребам суспільства, то такий захід є виправданим, але якщо його задовольняє попередня чисельність фахівців, то надмірний випуск спеціалістів може спровокувати негативні наслідки.

Економність і продуктивність характеризують *економічний* аспект ефективності, тобто величину затрат, а також її співвідношення з одержаним продуктом, тобто ефектом. Результативність відображає *соціально-економічний* аспект ефективності, а саме - відповідність результатів діяльності соціальним та економічним цілям суспільства.

Крім того, ефективність освітньої діяльності може мати внутрішній та зовнішній аспекти. *Внутрішня*, або *виробнича*, *ефективність* характеризує продуктивність і результативність виробництва освітніх послуг з позицій галузі освіти, її внутрішніх цілей і завдань. *Зовнішня ефективність*, або ефективність обміну, виражає міру відповідності "вироблених" навчальними закладами результатів вимогам і цілям суспільства.

Важливість підвищення ефективності функціонування освітньої системи зумовлюється не тільки її безпосередньою цінністю для людини, а й тим, що видатки на освіту є інвестиціями з наступною віддачею, яка може приймати форму індивідуального або суспільного доходу. У даному випадку йдеться про економічний аспект ефективності. Індивідуальна віддача відбувається протягом усього життя з підвищенням продуктивності праці суб'єкта. Базова освіта сприяє залученню людей в процес виробництва, зростанню заробітної плати, а відтак і збільшенню середнього класу. Суспільна віддача від затрат на освіту врешті-решт виявляється в зростанні сукупних макроекономічних показників.

Роль освіти в розвитку суспільства не можна зводити тільки до її впливу на зростання економічного потенціалу країни. Вона виконує й дуже важливі соціальні функції, пов'язані, зокрема, з розподілом і впливом на людей. Забезпечення такої ролі освіти в період бюджетної економії разом із зростанням результативності освітньої діяльності вимагає підвищення її зовнішньої і внутрішньої ефективності.

Розрахункам соціально-економічної ефективності освіти повинно передувати проведення моніторингу в цій сфері. Йдеться

про збір і використання кількісних вимірів освітніх послуг, що надаються в країні. Зовнішня ефективність освіти, яка полягає у здійсненні впливу на сталий розвиток суспільства, тісно пов'язана з її внутрішньою ефективністю. Хоча вони можуть бути відносно незалежними і мати власні самостійні значення, розривати їх не припустимо: ефективність освітньої діяльності повинна розглядатися в єдності зовнішнього і внутрішнього аспектів.

Виявлення системи критеріїв і показників ефективності освітньої діяльності дає змогу дослідити, який вплив, з погляду економічної і соціальної ефективності, справляють заходи та напрями, що впроваджуються навчальними закладами. Розгляд лише показників витрат в цьому плані не має сенсу, оскільки конкретна високовитратна діяльність може бути дуже ефективною, а низьковитратна - малоєфективною і збитковою. Наприклад, підвищення ефективності витрат на заробітну плату здатне призвести до зростання інтенсивності праці викладачів, збільшення їх навантаження.

Слід зазначити, що політика структурної перебудови, зокрема у сфері освіти, в країнах, що перебувають у стані кризи. Водночас більшість розвинених та індустріальних країн (зокрема Сполучені Штати Америки) не скорочували державних витрат на освіту, державне фінансування дефіциту бюджету чи загальне регулювання, чимало з них взагалі не зменшували частку державного сектора у ВВП.

Політика Світового банку, основний інтерес якого полягає в мінімізації витрат державного сектора, спрямована на:

- зрушення в державному фінансуванні освіти від вищого до нижчого рівнів;
- приватизацію середньої і вищої освіти з метою розширення цих рівнів;
- зменшення витрат на одного учня на всіх рівнях освіти, зокрема через контроль росту витрат на заробітну плату шляхом зниження кваліфікаційних вимог, збільшення розміру класу та інтенсивнішого використання праці вчителів (багатозмінні та багатоваріантні класи).

Реформи міжнародних фінансових інститутів передбачають збільшення грошових і негрошових внесків, що надаються навчальним закладам як індивідуальними їх користувачами, так і

спільнотами. Більше того, СБ вважає, що частка плати користувачів у загальному фінансуванні закладу має відповідати його рівню (за принципом справедливості). Основна мета такого підходу - підвищити ефективність освітнього сектора при загальному зменшенні державних витрат на освіту.

Розширення джерел фінансування освіти пропонується здійснювати за такими напрямками, як оплата навчання дітей з приватних коштів їхніх батьків, збільшення кількості платних послуг залежно від можливостей навчальних закладів тощо.

Серйозну загрозу зростанню освітнього потенціалу становить скорочення державних витрат на заробітну плату вчителів, що зумовлене логікою фінансових реформ. У 90-х роках Світовий банк змінив свою попередню позицію, з якої випливало, що скорочення заробітної плати вчителів є вихідним пунктом усіх фінансових реформ. Останні рекомендації СБ спрямовані на поліпшення вчителювання через вдосконалення системи підготовки вчителів.

В Україні, попри розуміння важливості освіти для суспільства, її фінансування державою є вкрай недостатнім. Близько 80% видатків з державного бюджету спрямовуються на заробітну плату вчителям і викладачам, щоправда, не завжди в межах затверджених асигнувань. І це тоді, коли рівень оплати праці викладачів є вкрай недостатнім для відтворення якісного та кількісного потенціалу вчительського складу. В суспільстві переважає ставлення до цієї статті видатків як до надто витратної, а підвищення ефективності даних витрат розглядається з суто економічних позицій як зменшення фінансування при незмінних обсягах робіт.

Відтік науково-педагогічних працівників через скрутне матеріальне становище пояснюється невиконанням Закону "Про освіту", зокрема його статті, за якою середні ставки заробітної плати зазначеним працівникам вищих закладів освіти III та IV рівнів акредитації мають встановлюватися на рівні подвійної середньої заробітної плати працівників промисловості.

Разом з тим, низький рівень заробітної плати освітян при зростанні навантаження неминуче призводить до зниження продуктивності їх праці. Якщо за результати вважати кількість учнів та випускників при незмінних затратах, то ефективність буде значною, однак якість навчання, безумовно, погіршиться. Втім, визначити міру цього погіршення важко, бо для цього потрібен цілий

комплекс показників. До того ж зниження якості здобутої освіти може проявитися не одразу, а в довгостроковому періоді різними симптомами: проблемами з працевлаштуванням, виконанням професійних функцій тощо.

Для того щоб оплата праці педагогічного складу стала дієвим засобом підвищення ефективності освітньої діяльності, винагороди за вищу кваліфікацію вчителів повинні бути адекватними їх продуктивності. Недостатня оплата праці призводить до зменшення кількості спеціалістів (професія освітянина втрачає привабливість і престижність) і зменшення їх особистого та професійного потенціалу.

Зрушення в державному фінансуванні від вищого до нижчого рівнів і впровадження реформ, спрямованих на підвищення конкурентності у сфері освіти, спричинюють загострення ситуації в плані справедливості, рівності доступу до освіти. Досвід реформ, здійснених у цій сфері в багатьох країнах світу, засвідчив, що вони не завжди сприяли підвищенню якості та справедливості освіти. Водночас далеко не всі країни вдавалися до скорочення її державного фінансування.

Кризові ситуації зазвичай спонукають країни зменшувати роль державного сектора в економіці, скорочувати державні витрати, зокрема на освіту. Найгірше, що це відбувається тоді, коли зрушення у світовій інформаційній системі потребують зростання суспільних інвестицій в освіту та ефективного державного втручання. Адже сьогодні, коли з'являються нові технології, товари, сфери діяльності, людині життєво необхідні сучасні знання, щоб бути конкурентоспроможною в нових ринкових відносинах. Політика підвищення ефективності освіти, яка орієнтована на досягнення кількісних показників при скороченні державних витрат, дбає лише про економічну ефективність. Натомість інші результати освітньої діяльності - соціальні, духовні - залишаються поза увагою.

Підвищення соціально-економічної ефективності (як внутрішньої, так і зовнішньої) освітньої діяльності можливе передусім на основі поліпшення організації і управління освітою та системи її фінансування.

Вдосконалення *організації освітньої діяльності* має здійснюватися в таких напрямках:

- розширення можливостей для набуття освіти різними групами

і верствами населення;

- створення нових форм організації та управління освітньою діяльністю;

- диверсифікація освітньої діяльності в традиційних навчальних закладах;

- підвищення функціональної гнучкості роботи навчальних закладів.

- підвищення автономії навчальних закладів (зокрема вищих), посилення їх відповідальності за кінцеві результати діяльності;

- зміна методів управління, а саме - відмова від прямого адміністративного контролю на користь більш гнучких, стимулюючих методів керівництва;

- залучення громадськості до управління освітою, посилення повноважень органів самоуправління у сфері освіти;

- диверсифікація джерел фінансування освіти, зокрема залучення коштів приватних осіб і структур, застосування змішаних форм оплати навчання тощо;

- впровадження стимулюючих форм фінансування.

Держава, яка через свою невдалу політику спричинює зубожіння освіти та її кадрів, руйнує фундаментальне підґрунтя розвитку суспільства - інтелектуальний потенціал нації. Тільки тоді освіта може вважатися результативною, коли педагогічні здібності мотивованих і кваліфікованих учителів, орієнтованих на академічне підвищення успішності учнів, їх готовності вчитися, найповніше розкриваються сьогодні заради плідної діяльності взавтра.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. Освіта в Україні в світлі суспільних проблем і суперечностей // Освіта. - 2002. - С. 4-5.
2. Літум Ю., Куликов Г. Удосконалення державного регулювання оплати праці // Україна: аспекти праці. - 2000. - №2 - С 6-8.
3. Труханів Г. Вища освіта: соціальні реалії // Освіта - 2002 - №6-7 - С. 6-7.